

Der Ulateig er opptatt av full granskning, er Molands formål et annet. Han vil «redegjøre» for likvidasjonene som kampmiddel.

To talsmenn – to verdener

118442

Thomas Chr. Wyller
professor

I et halvt århundre var okkupasjonstidens likvideringer et tabu: historisk, rettslig, etisk. Krigstidens «ubønnhørlige lov» ble forsvignet. Eksekutørene fikk medaljer, ofrene knapt en gravstøtte.

I 1996 stod Egil Ulateig frem som gravåpner. I boken «Med rett til å drepe», mente han – mot etterkrigsårenes antatte 55 likvidasjoner – å kunne dokumentere 137 tilfeller. I lys av sitt samlende perspektiv: folkerettslig var Norge ikke i krig, fant han motstandsbevegelsen

Ulateig har ikke forbedret metoden

ulovlig og likvidasjonene nærmest kriminelle. Han høstet storm – særlig fra veteranhold –

mot både kildefusk og sin totalvurdering. Truet med rettsak trakk hans forlag boken tilbake.

Nå foreligger den i revidert form, med et revidert antall, men med samme grunnsyn. Ulateig fastholder her 120 likvidasjoner, med åpning for et mulig tall nærmere 200. Han har imidlertid bare forbedret sine tall, men ikke sin metode. Førsteutgavens skjebne burde lært ham aktsomhet. Men fortsatt sleiver han med sine anonyme og ukontrollerbare kilder.

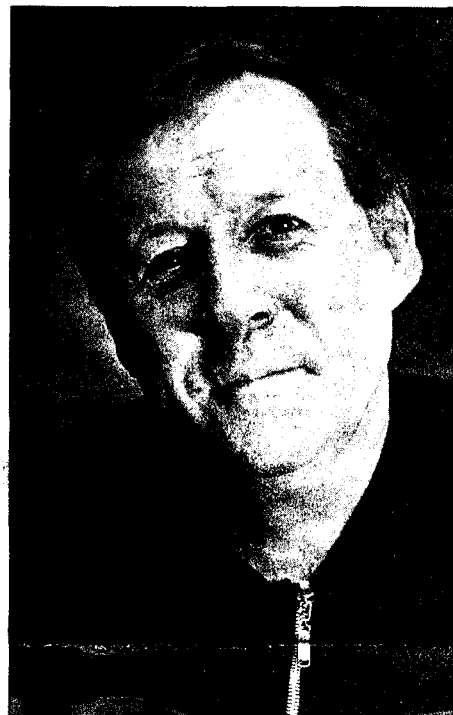
Hans første bok har samtidig fått et faghistorisk tilsvær. Arnfinn Moland – Hjemmefrontmuseets direktør – lander etter omhyggelig og imponerende bred kildegranskning på 82 «drap». Han foretar en prisverdig opprydding: 70 prosent er klare likvidasjoner i hjemmefrontregi, 10 prosent bunner i situasjonsnødvendighet, fem tilfeller gjaldt tyske agenter og fem gjaldt motstandsmenn som ble farlige for sin egen gruppe. 10–15 prosent fant sted uten noen ansvarlig beslutning. Det er et solid korrektiv til Ulateig. Jeg antar at Moland i det vesentlige vil fastholde dette bilde også etter hans nye versjon. Kildematerialet virker tørt til bunns.

Rent kvantitativt har motpolene altså nærmet seg hverandre. Men motsetningene sticker dypere.

Nidkjært søker Ulateig å plassere det rettslige og moralske ansvar for «dødsdommer» som ble avsagt og eksekvert uten forsvarer og rettergang. Han aksepterer ikke at de begrunnes med «militær nødvendighet». Han etterlyser ansvarsforhold, hvem som tok beslutningen på hvilket faktisk grunnlag, han forlanger innsikt i den utløsende situasjon, hvilke motiver som lå til grunn, om aktsomhet ble utvist i de uunngåelige skjønnsavgjørelser: Fantes det alternativer til å drepe? Spørsmålene er pågående, dels retoriske. Men mange er berettiget. De bør føles ubehagelige for konvensjonelle sannhetsmonopolister.

likvidasjonene

Professor Thomas Chr. Wyller anmelder i denne kronikken to bøker om samme tema: Nemlig Egil Ulateigs bok «De gode mot de onde» (Forlaget Reportasje 1999) og Arnfinn Molands «Over grensen?» (Orion 1999). Han finner styrke og svakheter ved begge bøkene, men de nærmer seg spørsmålet om likvidasjoner på to vidt forskjellige måter.

TO MENN – to bøker om samme tema, men som to verdener, mener professor Thomas Chr. Wyller om Egil Ulateig (t. v.) og hans bok «De gode mot de onde», og om Arnfinn Moland (t. h.) og hans bok «Over grensen».

Foto: SCANPIX og HENNING LILLEGÅRD

Der Ulateig er opptatt av full granskning, er Molands formål et annet. Han vil «redegjøre» for likvidasjonene som kampmiddel. De gjaldt hovedsakelig farlige angivere, de var militært begrunnede forholdsregler i en uomtvistelig lovlig krig, foretatt under ansvarlig ledelse og undergitt den kontroll som den gang var mulig.

Slik sett er den – om man vil – «kvalitative» avstand mellom de to uoverstigelige. De befinner seg på hver sin klode, med motsatt virkelighetsoppfatning og ulike vurderinger.

Selv har jeg – i det vesentlige og i konklusjonen – få innvendinger mot Molands grunnsyn. Skjønt jeg har sans for at rettstilstander ikke er objektive uttrykk for det eneste «riktige», går Ulateigs revisjonisme lenger enn jeg kan følge med. Men det hviler unektelig noe uvirkelig over alle bestrebelsene på å fange inn krigens realiteter i rettslige termer. Og selv Johs. Andenæs – skyteskive for Ulateig og forankringspunktet for Moland – innrømmer at man ofte kommer til kort når krigens handlinger skal veies på den juridiske vekt. Likvidasjonene gjelder menneskeskjebner.

Her er Molands «redegjørelse» – den iherdige kildegranskning til tross – mindre tilfredsstillende. I bokens motto fremhever han hensynet til dem som utførte likvidas-

sjonene. De påtok seg en «risikabel og ubehagelig nasjonal plikt». De bør ikke bli «gjenstand for offentlig diskusjon». Man steiler: Hva med hensynet til ofrene? Og til deres pårørende? I fremstillingen anes ingen sans for slikt. Intet forsvarsargument kommer til orde. Spørsmål stilles ikke, kildevikt beklares ikke. Språket farges av holdningen: Karne «tok» angiveren, iblant også «kona». I Molands rettslig-militære tilnærming glipper taket på det etiske aspekt.

Men her er mer. For i mottoet ligger også begrunnelsen for 50 års offisiell tabuering. Historikeren skaper seg derved allerede i starten et troverdighetsproblem: Analyserer han eller opptrer han som talsmann for dem han skal utforske? Ønsker han egentlig at temaet fortsatt ble faglig forbigått? Er det – når så ikke lar seg gjøre på grunn av Ulateigs provokasjon – seierherren som igjen prøver å skrive historien?

Mistanken øker under lesingen. Her finnes ingen skygge av tvil om at alt gikk riktig og rett for seg, ingen antydning av mulige feilgrep, ingen skjønnhetsplett på Milorgs rulebald. Rapporter fra eksekutører legges uten kildekritiske motforestillinger til grunn for bedømmelsen av handlingen. Likvidasjonene ansees ikke bare som militære operasjoner, men som militært berettiget og derfor hverken noe historisk eller rettslig problem. Motstandsbevegelsen gikk ikke «over grensen».

Synspunktets underliggende legitimasjon finnes i Jens Chr. Hauges person: Han har påtatt seg ansvaret, og dermed da, Moland har en mild kritikk av Milorg-sjefens solvpålagte taushet for han – etter

et spark til Lundkommissjonen – avslutter boken med en patetisk hyllest til ham. Man steiler, for annen gang. Det er to ganger for mye i et faghistorisk verk.

Vi står derfor overfor to talsmenn, hver med sin sak. Jeg skulle gjerne sett den seriøse revisjonisme plødert med bedre penn enn Ulateigs. Han betyr pliktskyldigst både akt og ære for dem som kjempet, men har ingen sans for motstandens militære og sivile helhet. De landssvikdømte skilte seg ut ved at de hadde «stemt på mannen som het Quisling og likte tyskerne bedre enn engelskmenn» (s. 29). Han påviser – med rette – krigens forrænder effekt, men neglisjerer – med urette – at kampen stod om noe, for noe og mot noe. Han overspiller. Ved sitt folkerettslige argument svekker han den sak han brenner for: full historisk

Det etiske aspekt glipper hos Moland

granskning av likvidasjonene. Det krav står sterkt, uansett deres rettslige gehalt.

Moland taler – med stor saklig tyngde – den etablerte oppfatnings sak. Men derved viser også han at vi åpenbart ikke har nådd «full forskningsmessig normalisering» av okkupasjonsårene (s. 347).

Kampen om historien pågår uavlatelig. Jus og politikk inngår stadig nye mesallianser. Kanskje man først engang i fremtiden – når alle vi jomsvikinger er døde – vil kunne se oss historisk «riktig»? Og bedømme likvidasjonene i den sammenheng de hører hjemme: rettslig og militært, etisk og allmenn menneskelig.